

بررسی تطبیقی گزارش‌های تاریخی رویداد یخبندان کوچک با آیات آغازین سوره تکویر

حسین شجاعی

دانش‌آموخته دکتری علوم قرآن و حدیث، پژوهشگر مستقل، تهران، ایران. رایانامه: Shojaeihosein030@gmail.com

چکیده

آیات آغازین سوره تکویر از آیات اَشْرَاطِ السَّاعَةِ است. مفسران در مواجهه با این نوع آیات به زمینه‌های تاریخی و بافتی کمتر توجه کرده‌اند، حال آنکه ترسی که خداوند می‌خواهد از نشانه‌های وقوع قیامت در مخاطبان اولیه ایجاد نماید زمانی توسط ایشان جدی گرفته می‌شود که پس‌زمینه‌ای عینی داشته باشد؛ وگرنه ارتباط بینادذهنی، که لازمه انذار است، شکل نخواهد گرفت. این مقاله، با نظر به آیات آغازین سوره تکویر و با بررسی تطبیقی گزارش‌های تاریخی پیشاسلامی، قصد دارد تا ارتباط انذار عینی این آیات را با رویداد یخبندان کوچک در باستان متأخر مطرح کند. نتیجه اینکه وجه عینی انذار آیه اول و دوم سوره تکویر برای مخاطبان اولیه قرآن معطوف به تداعی‌گری تیرگی خورشید و ستارگانی است که در سال‌های ۵۳۵-۵۳۶ م، ۵۳۹-۵۴۰ م و ۵۴۷ م، به سبب فوران‌های آتش‌فشانی، رخ داده است و آیه سوم این سوره به فوران‌های آتش‌فشانی آن دوره، که زمینه یخبندان و پدیده‌های جوی آن عصر را پدید آورده است، اشاره دارد. این پدیده در گزارش‌های پروکوپئوس، کاسیودوروس و میخائیل سریانی اشاره شده و با بررسی تطبیقی آنها با آیات آغازین سوره تکویر می‌توان دریافت که عرب با این موضوع معاهدت ذهنی داشته است.

کلیدواژگان: اَشْرَاطِ السَّاعَةِ، انذارهای قرآن، سوره تکویر، قیامت در قرآن، یخبندان کوچک

مقدمه

آیات آغازین سوره تکویر از آیاتی است که در زمره آیات اَشْرَاطِ السَّاعَةِ قرار می‌گیرد. هدف اصلی اَشْرَاطِ السَّاعَةِ تبیین مجموعه دگرگونی‌هایی است که پیش از وقوع قیامت در جهان رخ می‌دهد. عمده مفسران در مواجهه با این نوع از آیات تلاش کرده‌اند تا با نگرشی الهیاتی بدان بنگرند. اما، در کنار نگرش الهیاتی، این پدیده را از منظر تاریخی نیز می‌توان نگرست؛ به‌ویژه آنکه امروزه گزارش‌هایی تاریخی در دست است که نشان می‌دهد شبیه تصویرسازی‌هایی که در این سوره به‌عنوان پیش‌درآمد قیامت مطرح شده است پیشامدی نیز در سال‌های ۵۳۵-۵۳۶ م، ۵۳۹-۵۴۰ م و ۵۴۷ م در ناحیه روم غربی و شرقی رخ داده است که عرب حجاز، به سبب ارتباط با آن مناطق، از این پیشامد و تبعات دهشتناک آن اطلاع یافته است. این پیشامد امروزه در نزد مورخان با عنوان دوره یخبندان کوچک در باستان متأخر شناخته می‌شود. بنابر بررسی‌ها، این یخبندان به سبب فعالیت‌های گسترده کوه‌های آتش‌فشانی پدید آمد و باعث شد تا بخشی‌هایی از نیمکره شمالی تجربه آسمان کدر و توأم با سرمای بی‌سابقه را پشت سر بگذارند. سه گزارش تاریخی از پروکوپوس، کاسیودوروس و میخائیل سربانی هم‌اکنون در دست ماست که به این دوره اشاره می‌کنند. توصیف‌هایی که در این سه منبع از تبعات جوی آن عصر ارائه داده‌اند در دو مورد مشاهده خورشید و اجرام آسمانی شب به‌صورت تیره و کدر، مشابهت چشمگیری با تصویر دو آیه ابتدایی سوره تکویر دارد. از همین رو، به نظر می‌رسد که خداوند متعال، به سبب معاهدت ذهنی عرب با این پدیده، در شروع سوره تکویر ارجاعی تاریخی و آشنا را پیش می‌کشد تا بدین نحو مخاطب خود را به شکلی محسوس و عینی از هراس‌انگیزی وقوع قیامت مطلع نماید.

تطبیق گزارش‌های تاریخی با آیه اول سوره تکویر

اولین آیه سوره تکویر اشاره به تیرگی و کدر شدن خورشید دارد. هر سه مورخی که در این تحقیق بدان مراجعه شد، همچون آیه اول سوره تکویر، تیرگی نور خورشید را به‌عنوان یکی از رخدادهایی ذکر می‌کنند که توأم با یخبندان آن عصر مردم با آن مواجه بوده‌اند.

توصیف پروکوپوس از تیرگی خورشید: خورشید نور خود را بدون درخشندگی بیرون می‌داد ... خورشید شبیه وضعیت کسوف به نظر می‌رسید.

توصیف کاسیودوروس از تیرگی خورشید: پرتوهای خورشید ضعیف بود و آبی‌رنگ به نظر می‌رسید ... آسمان هوایی ابری و کدر دارد و این ویژگی مانع از دیده شدن رنگ‌های واقعی خورشید و ماه، همراه با گرمای خورشید، است.

توصیف میخائیل سریانی از تیرگی خورشید: خورشید تاریک شد و کسوف آن یک سال و نیم، یعنی هجده ماه، به طول انجامید و هر روز حدود چهار ساعت می‌تابید، آن‌هم به صورتی که نور آن ضعیف بود ... خورشید در این سال‌ها به حالت روشنایی اولیه خود برنگشت.

تطبیق گزارش‌های تاریخی با آیه دوم سوره تکویر

دومین آیه سوره تکویر اشاره به تیرگی اجرام آسمانی شب دارد. از میان سه مورخی که در این پژوهش بدان رجوع شده است فقط کاسیودوروس به تیرگی آسمان شب، به سبب پدیده یخبندان آن عصر، اشاره نموده است.

نتیجه‌گیری

بررسی تطبیقی آیات آغازین سوره تکویر با آنچه در گزارش‌های تاریخی مربوط به دوره یخبندان کوچک در باستان متأخر آمده است نشان می‌دهد که به احتمال زیاد عرب عصر نزول با این رویداد تاریخی آشنا بوده است. از این رو، توصیفات که در این سوره در مورد تیرگی خورشید و اجرام آسمانی شب ارائه می‌شود را برای عرب عصر نزول کاملاً آشنا می‌بایست بینداریم. اشاره قرآن به وقوع این حوادث به سبب سابقه پیشینی برای مخاطبان اولیه می‌توانسته امری کاملاً جدی و هراس‌انگیز به نظر برسد. بی‌شک تأثیرگذاری آیات قیامت و اشراف الساعة برای آن مخاطبان ریشه در بازخوانی این گونه از ترس‌های عینی داشته است که قرآن کریم با این نوع اندازها زمینه رفتارسازی و اطاعت‌پذیری مخاطبان اولیه خود را فراهم می‌آورده است.

منابع

- Al-Jallad, A. (2022). *The religion and rituals of the nomads of pre-Islamic Arabia: a reconstruction based on the Safaitic inscriptions*. Brill.
- Amir-Moezzi, M. A., & Dye, G. (2019). *Le Coran des historiens*. Les éditions du Cerf.

- Cassiodorus, S. (1886). *The Letters of Cassiodorus: Being a Condensed Translation of the Variae Epistolae of Magnus Aurelius Cassiodorus Senator*. H. Frowde.
- Gabriele, M., Palmer, J. (2019). *Apocalypse and Reform from Late Antiquity to the Middle Ages*. Routledge.
- Harper, K. (2017). *The fate of Rome: climate, disease, and the end of an empire*. Princeton University Press.
- Larsen, L. B., Vinther, B. M., Briffa, K. R., Melvin, T. M., Clausen, H. B., Jones, P. D., & Nicolussi, K. (2008). New ice core evidence for a volcanic cause of the A.D. 536 dust veil. *Geophysical Research Letters*, 35(4).
<https://doi.org/10.1029/2007GL032450>
- Nicholson, O. (2018). *The Oxford dictionary of late antiquity*. Oxford University Press.
- Peregrine, P. N. (2020). Climate and social change at the start of the Late Antique Little Ice Age. *The Holocene*, 30(11), 1643-1648.
<https://doi.org/10.1177/0959683620941079>
- Procopius, C. (1916). *Procopius: History of the wars, Books III and IV (Vandalic War)*. Heinemann.
- Syrien, M. (2013). *Chronique de Michel le Syrien*. Leroux.